

ΣΗΛΙΑ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ

**Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ**

Copyright © Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ, Νικηταρά 2,
Αθήνα, τηλ. 36.09.150 - 36.22.496

ISBN 960-02-1014-4

Φωτοστοιχειοθεσία - σελιδοποίηση:
«ΣΕΛΙΔΑ», τηλ. 64.50.677

Επιμέλεια εξωφύλλου: Ρ. Έρωτα

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
ΑΘΗΝΑ 1993**

Η διαφορά αξιολόγησης οφείλεται ουσιαστικά στη διαφορετική ιδεολογική τοποθέτηση του Tönnies και του Durkheim. Όπως παρατηρεί ο Δ. Τσαούσης, [...] ο Durkheim, όπως άλλωστε και ο Tönnies, έχει επίγνωση των δυσμενών καταστάσεων και συνθηκών που επικρατούν στη βιομηχανική αστική κοινωνία. Όμως ο Tönnies αποδίδει τις καταστάσεις αυτές στο χαρακτήρα της κοινωνίας που κυριαρχείται από το ιδιαίτερο εκείνο είδος του δεσμού, τον εταιρικό, που προκύπτει από τον καταμερισμό της εργασίας. Ο Durkheim, αντίθετα, πιστεύει ότι οι δυσμενείς καταστάσεις και συνθήκες ζωής δεν μπορούν να αποδοθούν στον καταμερισμό της εργασίας. Αυτός καθεαυτός ο καταμερισμός της εργασίας δεν είναι η αιτία τους. Άλλο είναι το αίτιο: η κακή εφαρμογή του καταμερισμού της εργασίας, που οδηγεί στο φαινόμενο που ο Durkheim ονόμασε ανομία.»¹¹

Μολονότι ως ένα βαθμό προσπαθεί να ερμηνεύσει τα κοινωνικά χαρακτηριστικά δύο διαφορετικών τύπων θεσμικής δομής, της κοινότητας και της κοινωνίας, η ανάλυση του Tönnies δεν ξέφυγε από τη σχηματοποιημένη διχοτομική αντίληψη γι' αυτή τη διάκριση, υποβαθμίζοντας στην ουσία τη διαλεκτικότητα των σχέσεων που αναπτύσσονται στα πλαίσια αυτών των θεσμικών δομών. Παρ' όλα αυτά, δεν παρατηρείται ταύτιση των εννοιών κοινότητας / κοινωνίας με τη διχοτομία αγροτικού / αστικού, αφού στην ανάλυσή του ο Tönnies θεωρεί τις μικρές παραδοσιακές πόλεις παραδείγματα κοινότητας.

Στα πλαίσια της ευρωπαϊκής θετικιστικής προσέγγισης η ερμηνεία του αστικού φαινομένου από τον Weber προσανατολίζεται, σε αντίθεση με τον Tönnies, σε μία ιστορική προσέγγιση της αστικής ζωής ως αποτελέσματος των πολύπλοκων αλληλεπιδράσεων μεταξύ των οικονομικών και μη οικονομικών δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στον αστικό χώρο.

Κατά τον Weber, το μεθοδολογικό εργαλείο στην επεξήγηση του αστικού φαινομένου αποτελεί η ιδεατοτυπική ανάλυση.¹² Στη μελέτη του για την πόλη προσπαθεί να διατυπώσει μια πιο ολοκληρωμένη θεωρία για τη δημιουργία του αστικού φαινομένου χρησιμοποιώντας από τις προηγούμενες θεωρητικές αναλύ-

σεις όσα δεδομένα συμφωνούσαν με την ιστορική αλήθεια.¹³ Για τον Weber το αστικό φαινόμενο πραγματώνεται στη Δύση. Κυρίαρχο γνώρισμα της πόλης αποτελούν οι κοινωνικοί θεσμοί, που οδηγούν τους κατοίκους σε μια στενή σχέση. Η πόλη αποτελεί κοινότητα με βασικά χαρακτηριστικά την ύπαρξη οχύρωσης, την παρουσία αγοράς, την αυτονομία των νομικών θεσμών (κανόνων δικαίου) και τη λειτουργία δικαστηρίου, τη συμμετοχή των κατοίκων στα κοινά και, τέλος, την ως ένα βαθμό διοικητική αυτοδυναμία.

Ωστόσο, σύμφωνα με τη βεμπεριανή άποψη, ο ιδεατός τύπος της πόλης δεν αντιστοιχεί σε κανέναν από τους υπαρκτούς τύπους πόλεων του 19ου αιώνα. Ως μεθοδολογικό εργαλείο χρησιμεύει για να επεξηγήσει τις πόλεις ως κέντρα πολιτισμού και ως τόπους σημαντικών ιστορικών αλλαγών. Με τον ιδεατό τύπο ο Weber προσπάθησε να απομονώσει συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους και περιοχές όπου η αστική ζωή πλησίαζε πιο κοντά στη νοητική αυτή κατάσταση (π.χ. ο ιδεατός τύπος της πληθειακής, της πατρισιακής πόλης κ.ά.) ως μέτρο σύγκρισης και ερμηνείας ιστορικών συμβάντων. Κατά τον Weber, η πόλη είναι αποτέλεσμα της δραστηριότητας της κοινωνικής ομάδας, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τις αξίες που καθοδηγούν την συμπεριφορά της. Ως προς τον οικονομικό χαρακτήρα της πόλης, ο Weber τονίζει ότι υπερισχύουν οι εμπορικές δραστηριότητες. Η πόλη λειτουργεί κατ' αυτόν ως τόπος αγοράς¹⁴, διακρίνει δε τις πόλεις σε «παραγωγικές» και «καταναλωτικές»¹⁵. Ο Weber αναφέρεται επίσης στη σημασία της πολιτικής και διοικητικής εξουσίας που ασκεί η πόλη ως κέντρο δύναμης και διακρίνει σ' αυτήν νομοθετική και διοικητική αυτονομία.

Η ανάλυση του Weber για την πόλη προσφέρει νέα θεώρηση του αστικού φαινομένου και απ' αυτή την άποψη είναι θετική. Ωστόσο, περιορίστηκε σ' ένα θεσμικό - τυπολογικό επίπεδο στην προσπάθειά του να εξηγήσει τις διαφορές μεταξύ των διαφόρων πόλεων. Όταν όμως αναφέρεται στην εσωτερική τους δομή, δεν εξετάζει τις βαθύτερες αιτίες που οδήγησαν στη διαμόρφωση αυτής της δομής.¹⁶

Μια από τις κύριες τάσεις της βεμπεριανής αντίληψης ήταν η προσπάθεια επανακαθορισμού της μαρξιστικής θεωρίας, κατά την οποία οι οικονομικές αλλαγές στη δομή της κοινωνίας, μολονότι σημαντικές, δεν θεωρούνται καθοριστικές για την ανατροπή των κοινωνικών δομών. Αντίθετα, τονίζεται η ανεξάρτητη ανάπτυξη αυτών των δομών και των κοινωνικών θεσμών, ενώ κατά τη μαρξιστική θεωρία οι κοινωνικοί θεσμοί είναι αποτέλεσμα του εποικοδομημάτος. Κατά τον Weber, το άτομο είναι αυτό που επιδρά στις κοινωνικές αλλαγές. Ορισμένες κοινωνικές ανάγκες μένουν ανεπηρεάστες από τις κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές. Για παράδειγμα, η τεχνολογική αλλαγή δεν μπορεί να αναλυθεί μονοδιάστατα, με όρους οικονομικής επιβολής, αφού η ίδια η τεχνολογική αλλαγή εμπεριέχει τη δική της δυναμική.

Ο Weber θεώρησε την πόλη τον κατεξοχήν τόπο συνάντησης της τεχνικής με την κουλτούρα. Το πολιτισμικό γεγονός δεν αποτελεί το αποτέλεσμα των κοινωνικών αλλαγών, αλλά αντιπροσωπεύει τη στάση του ατόμου απέναντι στην τεχνολογική μεταλλαγή.¹⁷

Στα τέλη της δεκαετίας του '60 η επιδείνωση των αστικών προβλημάτων στις τεχνολογικά αναπτυγμένες μεγαλουπόλεις, η χειροτέρευση των συνθηκών στέγασης, ιδιαίτερα των μειονοτικών ομάδων (εγχρώμων μεταναστών) επανέφερε στο προσκήνιο τις βεμπεριανές απόψεις, με τη μελέτη των Rex και Moore για τις συνθήκες στέγασης των μαύρων στο Birmingham.¹⁸ Στην έρευνά τους υποστήριξαν ότι το είδος της κατοικίας στο οποίο τα άτομα έχουν πρόσβαση δεν είναι συνάρτηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας, αλλά, ως ένα βαθμό, προσδιορίζεται και από άλλες ανεξάρτητες μεταβλητές (π.χ. στη συγκεκριμένη περίπτωση η φυλετική καταγωγή παίζει τον προσδιοριστικό ρόλο). Στηριζόμενος στα συμπεράσματα των ερευνών των Rex και Moore, ο R.Pahl γενίκευσε τα συμπεράσματα της νεο - βεμπεριανής προσέγγισης. Κατά τον Pahl οι πόλεις αποτελούν *κοινωνικο - χωρικά συστήματα* και οι συγκρούσεις στον αστικό χώρο δεν είναι απόρροια μόνο θεσμικών παραγόντων, αλλά προέρχονται και επηρεάζονται και από τις ιδιαίτερες της χωρικής διαμόρφωσης.¹⁹

Η νεο-βεμπεριανή προσέγγιση προσπάθησε να ερμηνεύσει τις επιδράσεις της αστικής ανάπτυξης στις επιμέρους κοινωνικές ομάδες και να εξηγήσει τις αιτίες αποκλεισμού ή εγκατάστασής τους σε μια περιοχή, ως αποτέλεσμα συνδυασμού ανεξάρτητων μεταβλητών και όχι μόνο ως συνάρτηση της κοινωνικά επαγγελματικής τάξης στην οποία ανήκουν κοινωνικά (π.χ. καταγωγή, φυλή, ιδιότητα του μετανάστη, τρόπος κατανομής των στεγαστικών δανείων κ.ά.). Κύρια συμβολή της είναι η παγίωση της αντίληψης ότι οι αστικές συνθήκες είναι αποτέλεσμα ιδιαίτερων μορφών κοινωνικοπολιτικών συγκρούσεων. Αυτό που διερευνάται είναι το πώς παράγονται κοινωνικά οι αστικές συνθήκες και όχι το πώς επηρεάζουν την κοινωνική ζωή και τονίζεται: (α) η επίδραση πληθώρας ανεξάρτητων μεταβλητών και (β) η αυτονομία της λειτουργίας τους.

Ωστόσο, η νεο-βεμπεριανή προσέγγιση περιορίστηκε στα πλαίσια μιας επέκτασης της θεσμικής ανάλυσης, χωρίς να επεξηγήσει ικανοποιητικά τη φύση των βασικών ανθρώπινων αναγκών ή τον τρόπο επίδρασης των τεχνολογικών διαδικασιών και το βαθμό συμμετοχής τους στις αστικές συγκρούσεις.

2. Η μαρξιστική ερμηνεία

Η διατύπωση της θεωρίας του ιστορικού και διαλεκτικού υλισμού στα μέσα του 19ου αιώνα από τους Karl Marx και Friedrich Engels θέτει τις βάσεις μιας διαφορετικής ερμηνείας της ιστορικής αλλαγής των κοινωνικών φαινομένων.

Σε αντίθεση με τις οργανισμικές και εξελικτικές απόψεις ή τις αντιλήψεις σύμφωνα με τις οποίες οι πολιτισμικοί παράγοντες²⁰ έπαιξαν τον καθοριστικό ρόλο, ο ιστορικός και διαλεκτικός υλισμός προτάσσει ως κύρια στοιχεία διαμόρφωσης και αλλαγής των κοινωνικών δομών τη διαδικασία της παραγωγής.²¹ Η διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής απορρέει από τη διαλεκτική σχέση παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων. Ο άνθρωπος κατά τη μαρξιστική θεωρία ενσαρκώνει τις δύο όψεις

της υλικής πραγματικότητας: τον παραγωγό, που ολοκληρώνεται μέσα από την εργασία του, και το κοινωνικό όν, που καθορίζεται μέσα από τον δεδομένο κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό. Κατά τον Marx, η ανθρωπότητα διαφέρει από τις άλλες υλικές πραγματικότητες στο μέτρο που ο άνθρωπος κοινωνικοποιεί τις παραγωγικές λειτουργίες, κάτι που στο ζωικό κόσμο καθορίζεται αποκλειστικά από τα ένστικτα. Στους ταξικούς κοινωνικο-οικονομικούς σχηματισμούς (δουλοκτητικό, φεουδαρχικό και καπιταλιστικό σύστημα) οι παραγωγικές σχέσεις είναι σχέσεις κυριαρχίας και υποτέλειας, σχέσεις εκμετάλλευσης μιας τάξης από μια άλλη. Στα πλαίσια της μαρξιστικής ερμηνείας η πόλη δεν αντιμετωπίζεται ως αυτόνομη ενότητα που λειτουργεί με τους δικούς της νόμους, αλλά ως παράγωγο ενός καθορισμένου κοινωνικο-οικονομικού σχηματισμού, μιας συγκεκριμένης κοινωνικής δομής. Οι λειτουργίες και η ευρύτερη οργάνωση του αστικού χώρου καθορίζονται από τον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής. Στο πλαίσιο αυτό, η πόλη και η υπαίθρος εντάσσονται στο ολικό σχήμα της ιστορικής ερμηνείας της κοινωνικής εξέλιξης.

Στα σημαντικότερα έργα τους ο Marx και ο Engels κάνουν εκτεταμένες αναφορές τόσο σε θέματα που αφορούν την κοινωνική δομή των κοινωνιών, τις κύριες μορφές διαδικασίας της παραγωγής σε κάθε ιστορική περίοδο, την καταγωγή της οικογένειας, τις επιπτώσεις του καταμερισμού της εργασίας και την αντίθεση πόλης – υπαίθρου, όσο και σε ειδικότερα προβλήματα που δημιουργούνται εξαιτίας της αστικοποίησης και της εκβιομηχάνισης (συνθήκες της εργατικής κατοικίας στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής).²²

Σε αντιστοιχία με τις βασικές μορφές παραγωγής ο Marx διακρίνει τις ανάλογες μορφές ιδιοκτησίας: (α) την ιδιοκτησία της πρωτόγονης κοινότητας, που αντιστοιχεί σε πολύ χαμηλό επίπεδο παραγωγής, (β) την αρχαία κοινοτική και κρατική ιδιοκτησία, που προέρχεται από τη συνένωση πολλών φυλών σε μια πόλη, με κοινή συμφωνία ή με βίαιη κατάκτηση, και εξακολουθεί να συνοδεύεται από τη δουλεία, (γ) τη φεουδαρχική ιδιοκτησία των κλειστών οργανωμένων ομάδων, η οποία χαρακτηρίζεται α-

πό την εκτεταμένη γαιοκτησία, τη δουλοπαροικία και στις πόλεις τη συντεχνιακά οργανωμένη βιοτεχνία, (δ) την κεφαλαιοκρατική ή καπιταλιστική κοινωνία με την ανάπτυξη της βιομηχανίας, την εμφάνιση του προλεταριάτου, την πρωτοφανή ανάπτυξη της βιομηχανικής παραγωγής, την αποδυνάμωση της υπαίθρου και την όξυνση της αντίθεσης πόλης – υπαίθρου.²³

Η αύξηση της παραγωγής οδηγεί σταδιακά στον καταμερισμό της εργασίας και στη διάκριση της χειρωνακτικής από την πνευματική εργασία. Ο καταμερισμός συνεπάγεται ανισότητα στην κατανομή της εργασίας και των προϊόντων της (τόσο σε ποσοτικό όσο και σε ποιοτικό επίπεδο), την ατομική ιδιοκτησία και τα ταξικά συμφέροντα (αντίφαση μεταξύ ατομικού συμφέροντος και συλλογικού καθώς και σύγκρουση μεταξύ των διαφορετικών ατομικών συμφερόντων). Η θεσμοποίηση της εξειδίκευσης μέσω του αυξανόμενου καταμερισμού της εργασίας και της αντίθεσης πόλης – υπαίθρου περιόρισε το ανθρώπινο γένος στο σύνολό του, αλλά και τα επιμέρους άτομα, σε μια μονομέρεια και διαμόρφωσε αυτό που αργότερα ο H. Marcuse ονόμασε «μονοδιάστατο άνθρωπο».²⁴ Το αλλοτριωμένο άτομο της σύγχρονης εποχής έχει τις ρίζες του στο αποκομμένο από τη φύση και από το σύνολο των δημιουργικών δραστηριοτήτων άτομο των αρχών του αιώνα, τότε που η βιομηχανική κοινωνία και η ανάπτυξη της τεχνικής έθεσε τις βάσεις για όλο και μεγαλύτερο καταμερισμό, για μια απόλυτη εξειδίκευση.

Η πρώτη άμεση αναφορά στην αντίθεση «πόλης – υπαίθρου» γίνεται στο έργο των Marx - Engels *Γερμανική Ιδεολογία*, όπου γράφονται τα εξής: *Η μεγαλύτερη διαίρεση υλικής και πνευματικής εργασίας είναι ο χωρισμός πόλης και υπαίθρου. Η αντίθεση ανάμεσα στην πόλη και την υπαίθρο μπορεί να υπάρξει μόνο μέσα στο πλαίσιο της ατομικής ιδιοκτησίας. Είναι η πιο ανάγλυφη έκφραση της εξάρτησης από μια καθορισμένη δραστηριότητα που του έχει επιβληθεί. Αυτή η εξάρτηση κάνει τον ένα ζώο της πόλης και τον άλλο ζώο της υπαίθρου, το ίδιο περιορισμένα και τα δύο, και ανανεώνει κάθε μέρα την αντίθεση ανάμεσα στα συμφέροντά τους.*²⁵

Στην πόλη ο εργάτης βρίσκεται αποκομμένος από τη γη και δεν διαθέτει τίποτε άλλο πέρα από την εργατική του δύναμη. Η εργατική μάζα που συρρέει στα διογκωμένα από την εκβιομηχάνιση αστικά κέντρα αντιμετωπίζει άθλιες συνθήκες διαβίωσης. Στα κείμενά του *Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία* και το *Ζήτημα της κατοικίας* ο Engels ερευνά κυρίως τις συνθήκες κατοικίας της εργατικής τάξης στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής και το ρόλο της στην ταξική συγκρότηση της πόλης. Κύρια χαρακτηριστικά της εργατικής κατοικίας είναι το υψηλό κόστος, η περιορισμένη έκταση και η υποβαθμισμένη ποιότητα. Εξαιτίας των καθοριστικών κοινωνικών λειτουργιών που επιτελεί και τον καθοριστικό της ρόλο στην αναπαραγωγική διαδικασία, η κατοικία γίνεται όργανο καταπίεσης και κοινωνικού ελέγχου από την πλευρά των εργοδοτών. Η ολοκληρωτική αδυναμία απόκτησης ικανοποιητικής στέγης αναγκάζει την εργατική τάξη να υφίσταται άθλιες συνθήκες, αφού, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Engels, [...] *υπάρχουν πάντα ενοικιαστές και για τα χειρότερα χοιροστάσια*.²⁶

Όσο η «ακτημοσύνη» ήταν εξ ορισμού παράγοντας *sine qua non* της εργατικής υπόστασης, τόσο η «ελευθερία μετακίνησης» αποτελεί για τον εργάτη πρωταρχικό όρο ύπαρξης. Η κατοχή ιδιόκτητης στέγης από τον εργάτη συνιστά κατά τον Engels δεσμευτικό παράγοντα στη διαμόρφωση ταξικής συνείδησης: [...] *Δώστε σ' αυτούς ιδιόκτητα σπίτια, δέστε τους ξανά στη γη και καταστρέψτε έτσι τη δύναμή τους για αντίσταση στην περικοπή των μισθών τους από τον εργοστασιάρχη*.²⁷

Οι τεράστιες αντιφάσεις της βιομηχανικής κοινωνίας και παράλληλα η κοινή μοίρα και οι κοινοί αγώνες του εξαθλιωμένου προλεταριάτου αποτελούν τα κύρια στοιχεία διαμόρφωσης και ενδυνάμωσης της ταξικής συνείδησης. Για να λυθεί το πρόβλημα στέγης της εργατικής τάξης, ο Engels αναφέρεται στην ανατροπή δύο κυρίαρχων χαρακτηριστικών της κεφαλαιοκρατικής κοινωνικής δομής, δηλαδή στο μετασχηματισμό της κοινωνίας και στην εξάλειψη της αντίθεσης πόλης - υπαίθρου. [...] *Μόνο με τη λύση του κοινωνικού ζητήματος, δηλαδή με την εξαφάνιση του*

κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, γίνεται δυνατή η λύση του προβλήματος της κατοικίας. Το να θέλει κανείς να λύσει το ζήτημα της κατοικίας και να διατηρήσει τις σύγχρονες μεγάλες πόλεις είναι παραλογοισμός.²⁸

Οι υλικές συνθήκες διαβίωσης στον αστικό χώρο διαμόρφωναν και διαμορφώνουν πνεύμα ταξικής αλληλεγγύης. Όπως αναφέρει η Λ. Λεοντίδου, πληθώρα ερευνητών (Thernstrom, Giddens, Lockwood, Duveau) [...] *έχουν διερευνήσει πώς ο τύπος του περιβάλλοντος, μέσω της οπτικής των ταξικών αντιθέσεων, επηρεάζει την ίδια την αποκρουστικότητα των κοινωνικών τάξεων*.²⁹

Στα τέλη της δεκαετίας του '60 και στις αρχές της δεκαετίας του '70 η θεωρία του ιστορικού και διαλεκτικού υλισμού επηρέασε καθοριστικά τις αντιλήψεις των ερευνητών που ασχολήθηκαν ειδικά με την ερμηνεία των σύγχρονων προβλημάτων αστικής ανάπτυξης και αναθεώρησαν τις κλασικές αντιλήψεις που είχαν ως τότε επικρατήσει.³⁰ Ερευνητές όπως οι H. Lefebvre, M. Castells, J. Lojkin και J. Simi, μέσα στα πλαίσια της μαρξιστικής ερμηνείας, συνδέουν τον προβληματισμό για τα θέματα της πόλης με τη διαδικασία της παραγωγής και αναπαραγωγής του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, σε αντίθεση με τη μέχρι τότε αποκομμένη και αποσπασματική αντιμετώπιση των αστικών προβλημάτων ως προερχόμενων από τη φύση της πόλης ή του αστικού τρόπου ζωής. Σε μια μαρξιστική προσέγγιση των προβλημάτων της πόλης, και επηρεασμένος και από τις μελέτες των Mumford και Sjojberg, ο H. Lefebvre προσπαθεί να αναλύσει τις σχέσεις μεταξύ της κοινωνικής δομής και της οργάνωσης του χώρου.³¹ Συχνά, ωστόσο, απομακρύνεται από το μαρξιστικό πλαίσιο της θεώρησής του, τείνοντας πολύ περισσότερο σε μια υπαρξιακή παρά διαλεκτική ερμηνεία. Κλασικές έννοιες του μαρξισμού, όπως το κράτος ή η ιστορική εξέλιξη, ερμηνεύονται στα κείμενα του Lefebvre τελείως διαφορετικά: ενώ το κράτος στη μαρξιστική θεωρία αποτελεί το εργαλείο της κυρίαρχης τάξης, στον Lefebvre αποκτά μια αυτόνομη δύναμη καταστολής και, ενώ στη μαρξιστική ερμηνεία η ιστορική εξέλιξη σημαίνει

ενσωμάτωση ανομοιογενών στοιχείων, κατ' αυτόν είναι η ολοκλήρωσή τους μέσα από τους μηχανισμούς της αστικής διαδικασίας, μέσω της ομογενοποίησης. Στο βιβλίο του *Η αστική επανάσταση* τονίζει ότι η αστική κοινωνία ανατρέπει με επαναστατικό τρόπο τις συνήθειές μας. Κατά τον Lefebvre το κράτος δεν παύει και δεν θα πάψει ποτέ να είναι καταπιεστικό, γι' αυτό τα άτομα πρέπει συνεχώς και με τρόπο επαναστατικό να διεκδικούν τα δικαιώματά τους.³² Η προσέγγισή του αφορά τη διαμόρφωση μιας αστικής συνείδησης, που θα προέλθει από τη γενική κινητοποίηση των ανθρώπων. Σε άλλα του κείμενα, και ιδιαίτερα στο βιβλίο του *Μαρξισμός και Πόλη*, ο Lefebvre αναφέρεται στα κλασικά κείμενα του Marx και του Engels, τονίζοντας ότι: [...] *κείμενα του Marx και του Engels, που αναφέρονται στην πόλη δεν αποκαλύπτουν τα νοήματά τους παρά μόνο όταν αυτά τοποθετηθούν μέσα στη δυναμική ολόκληρης της σκέψης τους. Η μεμονωμένη επανεξέτάσή τους θα πρόδιδε το κίνημα που τα στηρίζει και που αυτά με τη σειρά τους το έσπρωχναν μπροστά. Γι' αυτό το λόγο χρειάστηκε να κατανοήσουμε τον οικονομικό ρόλο των πόλεων, να υπενθυμίσουμε ολόκληρη τη θεωρία της υπεραξίας, του καταμερισμού της εργασίας κ.λπ.*³³ Ο βερμπάλισμός του Lefebvre συχνά καταλήγει σε αφορισμούς για το αστικό φαινόμενο παρά σε μια διαλεκτική θεμελίωση της προβληματικής του.³⁴

Ο M. Castells στα κυριότερα έργα του που αφορούν την αστική κοινωνιολογία στρέφει το επιστημονικό του ενδιαφέρον αφ' ενός στη φύση του αστικού προβλήματος και αφ' ετέρου σε θέματα κρατικής παρέμβασης (σχεδιασμός - προγραμματισμός του σύγχρονου αστικού χώρου και ρόλος του κράτους).³⁵

Κατ' αυτόν η αστική κοινωνιολογία δεν υφίσταται ως επιστήμη, λόγω απουσίας του θεωρητικού υπόβαθρου ή του ουσιαστικού αντικειμένου έρευνας. Όλες οι συμβατικές ως τότε προσεγγίσεις του αστικού φαινομένου στη βάση εμπειρικών μελετών δεν τη βοήθησαν να ξεπεράσει έναν ιδεολογισμό. Έτσι παραμένει μια ιδεολογία χωρίς δυνατότητες ερμηνείας του αντικειμένου της, ακριβώς διότι αδυνατεί να οριοθετήσει το αντικείμενο

που θα αποτελούσε τη βάση του προβληματισμού της.³⁶ Όσον αφορά την κρατική επέμβαση, κατά τον Castells, αυτή δεν είναι ουσιαστική, αφού μια μεγαλύτερη κρατική εμπλοκή θα απαιτούσε σημαντική ανακατανομή εισοδήματος μέσω της φορολόγησης για την εξασφάλιση των οικονομικών πόρων. Για το πρόβλημα της κατοικίας, π.χ., που το συνδέει με τους μηχανισμούς κατανάλωσης και αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης καθώς και με τους μηχανισμούς επέμβασης του κράτους σ' αυτό τον τομέα, ο Castells συμπεραίνει ότι το πρόβλημα της κατοικίας επικεντρώνεται στο επίπεδο της αγοράς και η κρίση στέγης, που είναι ένα γενικότερο πρόβλημα, δεν επηρεάζει μονάχα την εργατική τάξη αλλά και άλλες κοινωνικές ομάδες, εξαιτίας των μηχανισμών κατανομής του προϊόντος κατοικία.

Ο αντίλογος σ' αυτή την προβληματική βρίσκεται στην αντιστροφή της οπτικής του Castells, αφού τα προβλήματα συλλογικής κατανάλωσης εκφράζουν τις επιδράσεις της κυρίαρχης κοινωνικής δομής στις κοινωνικές ανάγκες, που είναι η έκφραση των αντιφάσεων αυτού του ίδιου του συστήματος (δηλ. η φύση της κατανάλωσης, άρα και το πρόβλημα της κατοικίας, καθορίζεται από το σύνολο της καπιταλιστικής παραγωγής).

Οι αναλύσεις του Castells, που ως ένα βαθμό είναι επηρεασμένες από τις θεωρητικές απόψεις για τη θεωρία του κράτους των L. Althusser και N. Πουλαντζά³⁷, επέσυραν την κριτική άλλων ερευνητών, οι οποίοι τον κατηγορούν για «αδυναμία» να στηρίξει τη θεωρία του για την αλλαγή του κράτους και των κυριότερων πολιτικών πρωταγωνιστών, θεωρία που παραμένει ατελής στα πλαίσια μιας δομικής ανάλυσης.³⁸

Ο Lojkin υπογραμμίζει κάποια αντιφατικότητα στον θεωρητικό συλλογισμό του Castells: [...] *ή ο Castells αντιπαραθέτει τη «δομή» και την πρακτική ως δύο διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης ή συνθέτει ρητά την ανάλυση της «πρακτικής» μ' αυτή της «κοινωνικής δομής».*³⁹ Επιχειρεί να αξιολογήσει τους μηχανισμούς που διαμορφώνουν την αστική ανάπτυξη και το ρόλο του κράτους στα πλαίσια της καπιταλιστικής αστικοποίησης. Αναλύει την υφή των συλλογικών μέσων κατανάλωσης, την παραγωγή

των οικιστικών συγκροτημάτων, τους περιορισμούς του καπιταλιστικού συστήματος ως προς την αστικοποίηση, την αστική πολιτική και τις επιπτώσεις της στα πλαίσια ενός καπιταλιστικού σχεδιασμού / προγραμματισμού καθώς και τα κοινωνικά κινήματα στον αστικό χώρο. Η πόλη, σύμφωνα με τον Lojkin, δεν είναι αυτόνομο φαινόμενο, αφού προέρχεται από τους ίδιους μηχανισμούς που δημιουργούν την καπιταλιστική συσσώρευση και δεν μπορεί να διαχωριστεί από τη ροπή του κεφαλαίου, μέρος της οποίας αποτελεί και το φαινόμενο της αστικοποίησης.⁴⁰ Τέλος, στην ανάλυση του ρόλου της ταξικής πάλης και του κράτους στην αστική ανάπτυξη ο Lojkin συμπεραίνει ότι [...] η κρατική παρέμβαση όχι μόνο δεν ελαττώνει την αντίφαση αυτή αλλά, απεναντίας, τη μεγαλώνει.⁴¹

Οι περισσότερες από τις μελέτες που προαναφέραμε επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στις διαφοροποιήσεις του αστικού χώρου την τελευταία εικοσαετία και σε αναλύσεις που αφορούν κυρίως την αστική πολιτική στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα και την παρουσία των κοινωνικών κινήματων στον αστικό χώρο.

3. Η οικολογική προσέγγιση. Η Σχολή του Σικάγου

Η περίοδος του Μεσοπολέμου (1921 - 1935) αποτελεί καθοριστική καμπή για τις κοινωνιολογικές προσεγγίσεις του αστικού φαινομένου. Οι σημαντικές κοινωνικο-οικονομικές και δημογραφικές αλλαγές (εκβιομηχάνιση, έντονο μεταναστευτικό ρεύμα από την ευρωπαϊκή στην αμερικανική ήπειρο), τα νέα κοινωνικά φαινόμενα και τα οξυμένα κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι διογκούμενες αστικές μεγαλουπόλεις προβληματίζουν τους κοινωνικούς επιστήμονες.⁴² Η οικολογική προσέγγιση, γνωστή περισσότερο ως Σχολή του Σικάγου, θέτει την περίοδο εκείνη τις βάσεις του αστικού προβληματισμού στην Αμερική.

Σύμφωνα με την οικολογική προσέγγιση, η ζωή των ανθρώπων είναι στενά δεμένη με τη μοίρα των άλλων ειδών καθώς και

με τις συνθήκες που επιβάλλονται από τη φύση. Γι' αυτό η ανθρώπινη οικολογία προσπαθεί να αναλύσει και να ερμηνεύσει τους κοινωνικούς μηχανισμούς ως αποτέλεσμα ανταγωνισμού και προσπάθειας επιβίωσης ανάμεσα στη φύση, τους ανθρώπους και τα άλλα έμβια όντα. Αυτός ο ανταγωνισμός, αν παραλείψουμε τις αρχικές μορφές του, γίνεται πάντοτε μέσα στα πλαίσια μιας ήδη υπάρχουσας κοινωνικής τάξης. Κάτι που δεν τονίζεται όσο θα έπρεπε στη θεωρία της οικολογίας είναι ότι ο ανταγωνισμός δεν είναι ελεύθερος, ούτε και τα διάφορα άτομα ή κοινωνικές ομάδες έχουν την ίδια διαπραγματευτική δύναμη, αλλά περιορίζονται από την κατανομή της γνώσης, της εξουσίας και των μέσων παραγωγής και επιβίωσης. Επιχειρώντας μια γενική διατύπωση, θα λέγαμε ότι οι οικολογικές σχέσεις σε έναν κοινωνικό σχηματισμό είναι στενά δεμένες με την πολιτική διάσταση του σχηματισμού. Το τελικό αποτέλεσμα του ανταγωνισμού είναι ένα σύνολο δραστηριοτήτων, που αποτυπώνονται σε συγκεκριμένα χωρικά σχήματα και συνδέονται με χωρικές σχέσεις, η μελέτη των οποίων αποτελεί αντικείμενο της ανθρώπινης οικολογίας.⁴³ Μια πρώτη δυσκολία για την οικολογική προσέγγιση πηγάζει από το γεγονός ότι οι αρχικοί ορισμοί δεν επιτρέπουν την απομόνωση μιας περιοχής ή ενός κοινωνικού σχηματισμού όπου οι σχέσεις αυτές θα μπορούσαν να παρατηρηθούν. Αλλωστε κανένα ανθρώπινο οικοσύστημα δεν είναι ανεξάρτητο από τα υπόλοιπα οικοσυστήματα (ανθρώπινα, ζωικά ή φυτικά). Η ανθρώπινη οικολογία δεν είναι παρά ένας κλάδος μιας ευρύτερης οικολογίας, που περιλαμβάνει όλους τους οργανισμούς, ολόκληρο τον πλανήτη και όλες τις μεταξύ τους σχέσεις.

Μέσα σ' ένα οικοσύστημα το σύνολο των οικολογικών σχέσεων παίρνει συγκεκριμένη χωρική έκφραση, η οποία αποτελεί την οικολογική οργάνωση του οικοσυστήματος.⁴⁴ Η οικολογική οργάνωση δεν προκύπτει αυτόματα ούτε και αποτελεί αρχική ιδιότητα του οικοσυστήματος. Αντίθετα είναι αποτέλεσμα μιας σειράς διαδικασιών, που λειτουργούν μέσα από την επιδίωξη συγκεκριμένων στόχων από τα άτομα και τις διαφορετικές ομάδες της κοινωνίας. Ο καθορισμός των στόχων απορρέει από το